

Станьо Георгиев /ВТУ, В. Търново/

СЕМАСИОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА

Семасиологията е наука, която в последно време завоюва нови позиции. Все по-сигурен става нейният теоретичен фундамент, усъвършенствува се нейната методология и заедно с това се разширява и нейният обсег. Обект на семасиологично проучване стават и собствените имена. Ономастиката досега се отъждествяваше с ономасиологията, затова се разработваха проблемите на пораждането и образуването на имената, тяхната мотивираност от обекта на номинацията и съществуващите ареали, културно-историческата им и демографска значимост, както и отношението им и тяхната зависимост от субекта на езика. Това са проблеми, които и напред ще запазят своята актуалност. Но събраният и описан материал, подреден и в речниците, все по-ясно откроява проблемите и на ономастичната семантика и тя получава признание. Гравитацията на масата от собствени имена откроява нови закономерности от семантично естество, от които на първо място бихме посочили словообразователното и вътрешното структурно значение в морфологичната парадигма, вътрешната форма на семантична мотивация, семантичната индивидуализация на номинацията и нейната неотменна връзка с общия диапазон на сигнификата без неговата съществена значителност, открояващата се компонентна структура на значението и полевата му обособеност. И още прагматичните зависимости и конотативните напластявания.

Много автори и съставители на речници поставят ономастичната семантика в плана на класификацията на имената.¹ Други търсят нейните теоретични измерения и обяснения с оглед на характера на проприалната номинация. Много от становищата са противоположни. Според Д. Мил собственото име назовава, но не означава и служи само да отдели предметите един от друг.² А. Черч признава, че на всяко собствено име наред с денотата може да му се припише и смисъл, именно това, което се усвоява, когато се разбере името.³ За Б. Ръсел собственото име е "прост символ, пряко обозначаващ индивидуален обект, който и съставя значението на името".⁴ В граматичната литература все повече се признава информативната способност на собственото име⁵, неговата номинативно-познавателна⁶ и идентифицираща роля.⁷ За Н. Ару-

Точова семантичното съдържание на собственото име "съответствува на цялата съвкупност на неговите свойства в тяхната неразчленена цялостност"⁸. Суверанска посочва опитите на В. Болотов за отделяне на семантични полета на собствените имена. В. Бланар, като сравнява собствените имена с нарицателните, посочва техните общи семантични компоненти на субстанциалност, конкретност, бройност, одушевеност и признаците, различителни само в дадена онимична система, като с това той фактически прилага компонентния анализ и към семантиката на собствените имена¹⁰. Бланар изключва сигнификацията при собствените имена: "А индивидуалната денотативна връзка на собствените имена се осъществява въз основа на индивидуалните признаци на денотата, но чрез десигнацията"¹¹.

Тук предлагаме решение на един от основните семасиологични проблеми на собствените имена - за видовете значения. Съгласни сме, че собственото име индивидуализира, като се асоциира с особеното, с характерното, присъщо на назованите обекти като единични същности. Но ние не изключваме най-общата понятийна отнесеност на неговото значение при основната му детерминираща роля. Не може да се отрече наличието на значение за род, субстантивна разчлененост - лице, събитие, място и др. Зад значението на собственото име стои понятието за класа обекти, към които индивидуалният денотат се отнася. Собственото име е допълнително за предмета, който има и свое нарицателно име и може да бъде представен с него. Но изключително детерминиращата му роля се потвърждава и от случаите, когато една и съща словоформа преминава от нарицателно в собствено име и получава определителен член, който може да се третира като своеобразен словообразователен формант, например: дозя - Дозята, зарзали - Зарзалите, Стублицата, Изгорялото, Тончо Славей, Стою Правда - Правдата, Освобождението, Възраждането и др.

При определяне на ономастичната семантика се ръководим от следните теоретични и методологични предпоставки.

На първо място, наличието на широк асоциативен спектър в отношението към обекта, при възпроизвеждане на познати негови особености, на неговата индивидуална същност в мисловен план. Затова може да говорим за асоциативна семантика като директна отнесеност на името към назования обект, без пълноценно сигни-

фикативно опосредуване при доминиране на десигната.

На второ място, възприемането и семантизирането на името според оценъчното отношение на носителите на езика, свързано с идеята за красиво и възвишено, интимно, нравствено и пр. Това е конотативната семантика.

На трето място, факторите на обхването, комуникативните изисквания и традициите, историческият, утилитарният смисъл, целевите задачи и др. Това е прагматичният изглед на ономастичната семантика.

На четвърто място, вътрешната форма на собственото име като опора на неговата семантика и морфематичната му структура, които материализират семантичната мотивация. Това е собствено-структурната семантика на името.

На пето място, структурно-езиковите връзки на собственото име, неговото място в парадигмата с другите собствени имена. Това е структурно-парадигматичното значение.

На шесто място, текстовата трактовка на собственото име, комуникативният му актив, включително неговата художествено-естетическа номинация. Това е комуникативно-естетическо значение.

На седмо място, ролята на историческите фактори, на националната традиция и самобитност, на битово-социалните и народностни форми на съществуване през вековете, които се отразяват върху семантиката на собственото име изобщо.

Асоциативната семантика е чисто десигнативна. Тя не зависи от сигнификата, лишена е от понятийна обобщеност, което и дава възможност да бъде индивидуализираща. Чрез нея се осъществява директната връзка на названието с обекта, с отличителните му особености, то се асоциира с него, извиква представата за него. И макар много от имената, особено антропонимите и зоонимите, да се повтарят, те винаги се свързват с конкретен обект. Семантичната асоциативност най-добре проличава при обществено известните имена на писатели и революционери, на исторически личности и др., например Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Георги Раковски, Васил Левски, Любен Каравелов, Петко Славейков, дотолкова познати с обществени и лични добродетели, че повечето от тях могат да се заместват от презимената или със собствените имена Паисий, Левски, Ботев. Асоциативността се обогатява при все по-задълбочаващото се опознаване на човека.

Същото важи и за имената на животни. Въз основа на това може да се говори за асоциативен компонентен състав на значението, например Иван Вазов - поет, патриот, епик, русофил, хуманист.

Асоциативна определеност имат семантичните компоненти и при топонимите, които в деривативен или етимологичен план са семантически мотивирани, а в съвременен, комуникативен са добре очертани комплекси от семантични съставящи, фиксирани земна форма, растителност, почвен състав, природни явления, историческа реалност, трудови прояви и др. Названията на обществени явления, събития, организации имат по-ограничена асоциативност, без да изгубват своята характерност и отличителност. Шарл Бели свързва асоциирането на думите в ума и изобщо на семантически значимите елементи на езика именно с формата като отправен пункт и тласък за това¹². Словоформата на собствените имена притежава големи възможности за такава асоциативност.

Конотативната семантика на много от собствените имена е свързана с осмислянето на действителността при нейното възприемане и назоваване, с включването на субекта на говорене като трайно присъствие в името. Водещо място и тук заемат антропонимите, които поначало могат да носят конотативни признаци, например умалителните Ваня, Цепа, Мима, Ганка, Петьо, Косьо, пожелателните Здрава, Първа, Незабравка, Вихра, Искрен, Пламен. В избора и съставянето им се крият прагматични мотиви, но те като специализирани оценъчни имена се обособяват семантически със своя изразителност. В прозвищата конотацията е водеща за формирането и използването на тяхното значение. Семантичното им съдържание се съпътствува от иронията, насмешката, отрицанието, съмнението и др., породени по различен повод при тяхното възникване и свързани с определени цели на комуникацията. Ономастологичният подстъп към името тук се опира на обобщаването на някои особености и оценки за цялостно представяне на лицето в неофициален, житейски принизен смисъл: Кукумявката, Където, Бухала, Паламътата, Гърбата, Блудозеца, Вашилката, Кутийката. В по-малки случаи конотативният елемент е положителен или неутрален: Тракийчето, Добруджата, Герака.

Прагматичното значение е израз на предпочитанието към имената според определена ситуация или намерение. Н. Ковачев свързва семантиката на собствените имена на лица с "етико-естетически, идейно-психологически и политически подбуди и убеж-

дения" и въз основа на това ги дели на пожелателни, по условия на раждането, защитни имена и др.¹³ Прагматичното значение отразява традицията и подбудите на избора, например родовата памет и унаследяването, пожеланието, поверието, утилитарните цели и др. С много имена се осъществява връзката с историческото минало и гордостта от него, с националното самосъзнание и култура: Калоян, Десислава, Ивайло, Калкопа, Боряна, Ралица. Силна е тенденцията за обновяване на имената, за тяхното съкращаване. С особености от стопанската дейност, живота и труда, историческите дадености и др. се мотивират имената на места: Люляците, Планището, Граднито, Чукарите, Ливадето. Силно утилитаризирани са названията на институти и организации, исторически събития и др.: кооперация "Балкан", читалище "Пробуда", училище "Георги Бенковски", хор "Българче".

Собствено-структурното значение принадлежи на собствени имена, които го имат като названия сами за себе си със своя вътрешна форма и морфематичен състав. Образуванията с наставка -ан, разширена -ован се свързват с осъзнати качества на подчертаване и размер на образувания признак от първичната основа: Бойкан, Вълван, Милан и Милован, Братан и Братован. Някои от наставките внушават нежност или грубост, интимност, близост. Спомена се за ролята на умалителните наставки. Засилена вътрешно-структурна мотивация на значението носят описателните собствени имена, съставени от две или повече думи: Съюз на писателите, Министерство на народната просвета, Любен Каравелово, Костян Брод.

Структурно-парадигматичното значение произтича от отношението на собственото име с други думи от същия клас. Роля имат словообразователните гнезда, противопоставянето на различни морфологични производни от една и съща първична основа. От благ се образуват Благо, Блажо, Благой, Благолак, като същите са производни едно от друго и всяко от тях носи в семантиката си някакво различие. В тази насока са необходими много проучвания, за да се установи семантичната стойност на всеки формант и семантизирането на всяка словоформа, включително и на непроезводните, които също се намират в определена парадигма с останалите.

Комуникативното значение се придобива в текста, при из-

ползуването на името като изразително и изобразително средство. Става дума не само за стилистично разгръщане на семантичното съдържание, което името е придобило като трайна особеност и с него се използва за осъществяване на определена комуникативна цел, но и за допълнителни семантични нараствания и преобразувания на собствените имена в самия текст. Те също могат да станат част от авторската художествено-естетическа или логико-предметна номинация, да придобият символно значение и пр. Такова значение имат известните на всички ни литературни герои у Вазов, Ел. Пелин, Й. Йовков, Д. Димов, Д. Талев и др.

От направения преглед и описание става ясно, че ономастичната семантика е факт, който заслужава особено внимание. Ономастичните проучвания непрекъснато се сблъскват с нея и те повече не могат да я отминават. Нашите разсъждения не са изчерпателни. Необходимо е едно по-пълно, цялостно и многостранно проучване на собствените имена и в семасиологичен план, като единици на езиковата и речевата система, в линията не само на формалните, но и на семантичните отношения и системност. Още веднъж се подчертава, че в езика няма единици, които да не са семантични или семантизирани. Пред българската ономастика се открива нов простор с навлизането на съвременните методи на семасиологията и етимологията, психолингвистиката и социолингвистиката. Изследването на ономастичната семантика не може да бъде пълноценно без използването на психологическия експеримент, процедурите на пораждащата граматика, на трансформациите и формализацията на думата и изречението, на текстовата лингвистика.

БЕЛЕЖКИ

- ¹Ковачев, Н. П. Честотно-гълковен речник на личните имена у българите. С., 1987, с. 17-22; Ст. Илчев. Речник на личните и фамилените имена у българите. С., 1969, с. 11-14; Й. Заимов. Български именник. С., 1988, с. 8; Н. Иванова, П. Радева. От "А" до "Я". Имената на българите. С., 1985, с. 20-26.

- ²J. Mull. A system et logic ratiomative and inductive.
- ³Черч, А. Введение в математическую логику. М., 1960, с. 18.
- ⁴Рассел, Б. Дескрипция. - В: Новое в зарубежной лингвистике, вып. XIII, М., 1982, с. 48.
- ⁵Суперанская, А.В. и др. Теория и методика ономастических исследований. М., 1986, с. 121.
- ⁶Уфимцева, А.А. Типы словесных знаков. М., 1974, с. 157.
- ⁷Арутюнова, Н. Д. Номинация, референция, значение. - В: Языковая номинация. М., 1977, с. 189.
- ⁸Артинова, Н.Д. Пос. съч., с. 191.
- ⁹Суперанская А.В. и др. Пос. съч., с. 105.
- ¹⁰Бланар В. Семантика на собствените и нарицателните имена. - В: Развитие на българския език от IX до XX в. С., 1989, с. 112.
- ¹¹Бланар, В. Пос. съч., с. 114.
- ¹²Балли, Ш. Французская стилистика, М., 1961, с. 5.
- ¹³Ковачев, Н.П. Честотно-тълковен речник..., с. 17.